

Наукові повідомлення

УДК 911.3

Людмила Немець, Євгенія Телебенєва

ОСНОВНІ ЕТАПИ І ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

В роботі розглянуто історичний розвиток промисловості Харківського регіону, визначені загальні положення щодо особливостей промислового розвитку Харківської області, показано поетапний розвиток підприємств промисловості, розглянуті основні промислові підприємства Харківської області, історія заснування та їх сучасний економічний стан. Розглянуто автореферат захищеної кандидатської дисертації Підгрушного Г.П. щодо промислового і регіонального розвитку України. Зроблені висновки щодо актуальності даного питання та подальшого дослідження у майбутньому.

Ключові слова: промисловість, історичний розвиток, Харківський регіон, підприємство, історичний розвиток, економічні показники.

Людмила Немець, Евгения Телебенева. ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ И ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ХАРЬКОВСКОГО РЕГИОНА. В работе рассмотрено историческое развитие промышленности Харьковского региона, определены общие положения по поводу особенностей промышленного развития Харьковской области, показано поэтапное развитие предприятий промышленности, рассмотрены основные промышленные предприятия Харьковской области, история основания и их современное экономическое положение. Рассмотрен автореферат защищённой кандидатской диссертации Подгрушного Г.П. по поводу промышленного и регионального развития Украины. Сделаны выводы по поводу актуальности данного вопроса и последующих исследований в будущем.

Ключевые слова: промышленность, историческое развитие, Харьковский регион, предприятие, историческое развитие, экономические показатели.

Ludmila Nemets, Eugene Telebeneva. THE MAIN STAGES AND FEATURES OF INDUSTRY IN KHARKIV REGION. The historical development of the industry in Kharkiv region is examined in the paper, the common statements on the industry development features in Kharkiv region, staged development of the industry enterprises is shown, the main industrial enterprises in Kharkiv region, history of their foundation and their modern economic situation are examined, the protected G. Pidgrushnyy's PhD thesis on industrial and regional development in Ukraine is examined. The conclusions on actuality of this question and further researches in the future are made.

Keywords: industry, historical development, Kharkiv region, the enterprise, the historical development, economic indicators.

Актуальність. Розвиток промисловості має більш як двохсотрічну історію. За цей період відбулись дві промислові революції, змінилось чотири технологічні уклади. Промисловість – це технічно найдосконаліша галузь матеріального виробництва, основа індустріалізації економіки, яка має вирішальний вплив на розвиток продуктивних сил; сукупність підприємств з виробництва електроенергії, знарядь праці для галузей економіки, видобутку сировини, палива, заготівлі лісу, переробки продукції, випущеної промисловістю або виробленої сільським господарством, видобуток і переробка сировини, виробництво товарів і послуг [1,2].

Внаслідок ринкових реформ останніх десятиріч у промисловості України та її регіонів відбулись істотні структурні трансформації, пов'язані зі зростанням частки виробництва важкої індустрії.

Ретроспективний аналіз становлення розвитку господарства, промисловості та її окремих галузей, удосконалення, розміщення і територіальна організація промислового виробництва – актуальна проблематика наукових досліджень практичних розробок, яка була і залишається важливою в умовах сьогодення [10].

Основна частина. Історія розвитку промисловості Харківського регіону починається ще зі скасування кріпацтва. Коли Росія стала на шлях капіталістичного розвитку, місто Харків розвивається

як великий промисловий центр машинобудування та металообробки. У 1899 році в місті діяло 259 заводів і фабрик, з них 59 підприємств машинобудування і металообробки, на яких було зайнято 11 608 осіб.

Важливу роль у промисловому розвитку Харкова відіграло будівництво залізниць. У 1869 році залізниця зв'язала його з Москвою, Петербургом і Ростовом, а з побудовою Харківсько-Севастопольської, Харківсько-Миколаївської та Південно-Східної залізниць місто перетворилося на один з найбільших залізничних вузлів Росії. На рубежі XIX і XX століть Харків розвивається як великий промисловий і залізничний центр півдня Росії. До 1917 року кількість підприємств машинобудування і металообробки перевищила 150, а кількість робітників на них зросла до 35 000. У місті були засновані контори найбільших у Росії синдикатів «Продамет» і «Продвугілля», проходили з'їзди гірничопромисловців.

Після встановлення радянської влади на Україні у 1919 році Харків був проголошений столицею України. Вже на кінець 1925 року були відновлені всі промислові підприємства міста, продукція яких складала п'яту частину всього виробництва української республіки. З 1926 року була розпочата модернізація харківських заводів і фабрик, що призвело до підвищення їх продуктивності праці в середньому в 1,5 – 2 рази в порівнянні з довоєнним періодом, а завод «Світло шахтаря» випускав в 1928 році продукції в 35 разів більше, ніж в 1913 році [3].

1 жовтня 1931 року був введений в дію турбогенераторний (нині турбінний) завод ім. С.М. Кірова, були зведені заводи: верстатобудівний, маркшейдерських інструментів, підйомно-транспортного обладнання, санітарно-технічного обладнання, тракторних запчастин «Поршень», «Гідропривід» та ін. У 1940 році в Харкові діяло 1200 підприємств, на яких працювало 300 000 чоловік, обсяг продукції, що випускається в 12 разів перевищив рівень 1913 року. Заводи Харкова давали 40% машинобудівної продукції України і 6% - всього Радянського Союзу. Тривав інтенсивний розвиток Харківського залізничного вузла, супроводжуючись впровадженням новітнього обладнання.

З 1941 року більшість підприємств міста Харкова почали масове виробництво танків, літаків, гармат, мінометів, боеприпасів, військового спорядження. За період Великої Вітчизняної війни були знищені майже всі промислові підприємства, які не були евакуйовані, в першу чергу – підприємства машинобудування (тракторний, електромеханічний, турбінний, верстатобудівний заводи, «Серп і молот»), зруйнували залізничний вузол, телеграфний і телефонний зв'язок, електростанції, комунальне господарство, медичні установи, житлові площі.

Після воєнного періоду у Харкові була розпочата напружена робота по його відновленню, причому населенню міста допомагала вся країна: і обладнанням, і будматеріалами, і продовольством, і кадрами. У 1945 році в місті вже працювало 600 промислових підприємств, в 1948 році промисловість Харкова вийшла на довоєнний рівень випуску продукції, в 1956 році обсяг промислового виробництва перевищив рівень 1940 року в чотири рази. Харків повернув собі славу найбільшого машинобудівного центру України, виробляючи тепловози, літаки, трактори, турбіни, металорізальні верстати, електромотори, гірничі і хімічне обладнання, прилади та засоби автоматизації, обладнання для легкої і харчової промисловості.

У 1980 році у Харкові діяли 60 виробничих об'єднань, найважливішими з яких були: тракторобудівної, «Електроважмаш», моторобудівне «Серп і молот», верстатобудівне, авіаційне, «Турбоатом», об'єднання по випуску агрегатних верстатів. Харківські потужні трактори прокладали дорогу до Південного полюса, реактивні лайнери використовувалися на міжнародних авіалініях, металорізальні верстати з програмним управлінням, мотори, електроапаратура, засоби автоматики і зв'язку, велосипеди, телевізори, фотоапарати відправлялися в усі куточки СРСР і експортувалися в 60 країн світу.

Зараз Харківщина – одна з найбільш індустріально розвинених областей України. У місті сконцентровано близько 393 промислових підприємств.

Провідна роль належить машинобудуванню і металообробці, електроенергетиці. Продукція харківських підприємств відома в Україні і за її межами. Це – турбіни і трактори, генератори для атомних електростанцій, літаки, танки, металообробні верстати і багато що інше.

В масштабах України на підприємствах області відбувається повністю випуск парових турбін, 60%

тракторів, 55% підшипників гойдання, майже половина верстатів з числовим програмним управлінням, 44% керамічної плитки для внутрішнього облицювання стін, 23% шиферу, близько 20% цементу, мостових кранів, каустичної соди і азбестоцементних труб і муфт. Виготовляються також двигуни змінного струму, телевізори, пральні машини, електропилососи, фотоапарати [7].

Завод ім. Малишева – підприємство яке засноване 1895 року поруч із Харківським вокзалом як паровозобудівний завод. Це одне із підприємств міста Харкова, яке має більш ніж сторічну історію. Завод проводить устаткування для нафтогазової промисловості, підйомному – транспортні, технікові для сільського господарства, авто-мототехнікові і запчастині до неї, устаткування для харчової промисловості, джерела автономного енергозабезпечення, двигуни для автотранспорту, судові дизельні двигуни і дизель-генератори, залізничні двигуни і дизель-генератори, стоматологічне устаткування і ін [5].

Харків – місто, що має один з 8 авіазаводів світу по серійному виробництву літаків і десятки підприємств, що працюють на авіакосмічну галузь. Харківський авіаційний завод (ХАЗ) – відоме у всьому світі літакобудівне підприємство. Почавши з випуску невеликих поршневих літаків в 1926 році, харківські літакобудівники в середині 50-х років змогли освоїти серійне виробництво першого в світі реактивного пасажирського лайнера Ту-104, а потім проводити веселітньо відомі літаки конструкції Туполева і Антонова.

Харківське державне авіаційне підприємство характеризується бездоганною якістю і надійністю виробів, що забезпечується конструкторсько – технологічним потенціалом, наявністю дослідницьких лабораторій і гарантованою системою контролю якості ISO –9002. Підприємство поставляє на експорт літаки, які експлуатуються в 29 країнах світу.

Великий внесок зробили харків'яни в ракетобудуванні і освоєнні космосу. Широко відомі в світі унікальні системи управління ракет-носіїв і космічних апаратів, декілька поколінь ракетних комплексів, які створені науково-виробничим об'єднанням «Хартрон». Ці системи складають основу національної космічної програми. Сьогодні на «Хартроні» розробляються автоматичні системи управління для авіаційної промисловості, системи моніторингу екологічного стану Землі, високоточне медичне устаткування, системи управління для АЕС, об'єктів нафто- і газової промисловості [7].

НВО «Турбоатом» входить до числа провідних підприємств України по виробництву енергетичного устаткування будь-якого профілю. Харківськими турбінами оснащені атомні електростанції країн СНД і далекого зарубіжжя, всього в 160 країнах світу. По своїй надійності і економічності ці машини є одними з кращих в світі. НВО «Турбоатом» має солідну науково-дослідну і проектно-конструкторську базу, високоточне устаткування, засоби механізації і автоматизації, що дозволяють проводити турбіни на рівні світових зразків [6].

Харківський електротехнічний завод «Укрелектромаш» – найбільший виробник електродвигунів в

Україні і має більш ніж 60-річний досвід розробки і виробництва електротехнічної продукції. Підприємство було засновано в 1932 році на базі механічного заводу «Зброяра», в 1938 році оформилось як самостійна юридична особа - Харківський електротехнічний завод. Основна продукція ВАТ «Укрелектромаш» - стандартні одно- і трифазні асинхронні електродвигуни різної потужності і частоти оборотів. Підприємство випускає більше 5000 конструктивних, електричних і кліматичних модифікацій електродвигунів практично для всіх галузей промисловості і аграрного сектора, а також товари народного споживання [9].

Серед крупних підприємств міста гідне місце займає Харківський державний приладобудівний завод ім. Т.Г.Шевченка який заснований у 1900 році – головне підприємство державного виробничого підприємства «МОНОЛІТ». Завод здійснює розробку, виготовлення, комплексне постачання, шеф-монтаж і пусконаладжувальні роботи програмно-технічних комплексів автоматизованих систем управління технологічними процесами на атомних і теплових електростанціях, виготовляє електронні блоки систем автоматики для бронетехніки, комунікаційну апаратуру для рухомого складу і стаціонарних об'єктів метрополітену і залізниці, системи обліку електроенергії, медичні інструменти і апаратуру, засоби телекомунікацій та ін [8].

Особливе місце в машинобудівному секторі займає галузь тракторного і сільськогосподарського машинобудування. Більше 10 заводів Харківщини виробляють трактори різного призначення, двигуни до них, турбокомпресори, паливну апаратуру, гідравліку, корпусне литво, що комплектують, а також навісне устаткування.

Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе заснований у 1930 році. За роки роботи з його конвеєра зійшло більш 3-х млн. тракторів різних моделей і модифікацій. ХТЗ – найбільше і єдине в Україні і країнах СНД підприємство, що одночасно виготовляє гусеничні, колісні і універсальні трактори. Традиційними були і залишаються машини серії Т-150 і Т-150К. Хоча завод і втратив свої колишні потужності, або враховуючи вимоги сучасного ринку, підприємство освоїло модернізацію відомих серійних тракторів під установку як вітчизняних, так і зарубіжних двигунів і комплектуючих найбільш відомих в світі фірм: Дойтц, Бош, Граммер і ін [4].

ВАТ «Автрамат» - одна з перших в Україні акціонерних холдингових компаній, одне з найбільших в Україні підприємств, що випускають більше 100 найменувань деталей, необхідних для підприємств автотракторної промисловості і ремонтних

служб: гільзи для автомобілів і тракторів різних марок, поршневі групи, турбокомпресори, штангові насоси, двигуни, мотонасоси, мотокультиватори, газонокосарки. «Автрамат» повністю забезпечує різним литвом власне виробництво і пропонує його своїм партнерам на світовому ринку. У виробництві використовуються наукоємні, екологічно чисті технології виробництва продукції, яка відповідає світовим стандартам.

У місті створена могутня будівельна база: більше 10 заводів по виробництву залізобетонних конструкцій і виробів, найбільший в країні плитковий завод, керамічний і 5 цегляних заводів, завод по виробництву ізоляційних і азбестоцементних матеріалів, гіпсу і сухої штукатурки, канатний завод.

Харків має розвинену поліграфічну промисловість. Тут працюють книжкові фабрики, видавництва, друкарні, а також один з найбільших поліграфічних комбінатів. Серед найбільш видатних – ООО «Видавництво ФОЛІО», Харківська книжкова фабрика ім. М.В. Фрунзе [7].

Великою кількістю підприємств представлена галузь харчової промисловості. Харківський жировий комбінат – одне із перших підприємств масло – жирової промисловості. Його історія почалася в 1932 році, а сьогодні підприємство випускає десятки видів маргарину, кулінарних жирів, кремів і т.п.

Серед підприємств харчової промисловості добре відомі АТ «Харківська бісквітна фабрика», АОЗТ «Хладопром», АОЗТ «Колос», АОЗТ «Пивзавод Рогань», ВАТ «Коровай», Харківська кондитерська фабрика.

Харків займає одне з провідних місць в країні по виробництву продукції легкої промисловості: текстилю, трикотажу, швейної, шкіряної-взуттєвої і хутряної продукції [3].

Висновки. Історія розвитку промисловості була і залишається досить актуальною темою для дослідження і визначення подальших перспектив розвитку міста та його потенціалу. Саме промисловість є провідною галуззю народного господарства і найважливішою складовою регіональних територіально-виробничих комплексів, основою підвищення рівня та якості життя населення.

Саме під впливом промисловості відбувається трансформація економічних, соціальних, територіальних та інших структур регіонів країни, що й складає сутність їх розвитку.

Після отримання незалежності, в умовах ринкових перетворень відбулися також і зміни в промисловому виробництві країни і окремих регіонів, але це потребує більш детального дослідження і буде висвітлено в подальших публікаціях.

Список використаних джерел:

1. *Економічна енциклопедія: у 3 т. / Ред. рада: Б.Д. Гаврилишин (голова) та ін. – К.: Академія; Тернопіль: Акад. нар. хоз-ва, 2000 - 2002. Т. 1: А (Абандон) – К (Концентрація виробництва) / Редкол. т.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – 2002. – 864 с.*
2. *Іщук С.І., Гладкий О.В. Географія промислових комплексів. – К.: Знання, 2011. – 375 с. – (Вища освіта XXI століття).*
3. *Офіційний сайт Інституту Сходознавства і міжнародних відносин. Харківський колегіум. – Режим доступу: <http://www.collegium.kharkov.ua>*

4. Офіційний сайт «Харківського тракторного заводу ім. С. Орджонікідзе». – Режим доступу: <http://www.xtz.ua>
5. Офіційний сайт «Завод ім. Малишева». – Режим доступу: <http://www.malyshevplant.com>
6. Офіційний сайт ВАТ «Турбоатом». – Режим доступу: <http://www.turboatom.com.ua>
7. Официальный сайт «Твой любимый Харьков». – Режим доступа: <http://tvoj.kharkov.ua>
8. Офіційний сайт «Харківського приладобудівного заводу ім. Шевченка». – Режим доступу: <http://13112.b-i.com.ua>
9. Офіційний сайт ВАТ «Укрелектромаши». – Режим доступу: <http://www.helz.ua>
10. Підгрушній Г.П. Промисловість і регіональний розвиток України (теорія та практика суспільно-географічного дослідження): Автореф. дис. д-ра геогр. наук: 11.00.02; НАН України. Ін-т географії. – К., 2007. – 40 с. – укр.

УДК 911.3

Юлія Яковлева

МІСЦЕ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ КРАЇНИ

У статті на підставі запропонованих і розрахованих автором індикаторів, які характеризують сучасний рівень соціально-економічного розвитку території, проаналізовано існуючий стан соціально-економічного розвитку країни. Встановлено залежність окремих показників, що характеризують соціальне середовище на певній території, від рівня розвитку її духовної сфери. Показано розподіл розрахованих індикаторів по областях за їх рівнем на карті України та визначено особливе місце Донецької області у цьому розподілу.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, сучасні соціально-економічні індикатори, соціальне середовище, духовна сфера.

Юлія Яковлева. МЕСТО ДОНЕЦКОЙ ОБЛАСТИ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ СТРАНЫ. В статье на основе предложенных и рассчитанных автором индикаторов, которые характеризуют современный уровень социально-экономического развития территории, проанализировано существующее положение социально-экономического развития страны. Установлено зависимость отдельных показателей, которые характеризуют социальную среду на определенной территории, от уровня развития её духовной сферы. Показано распределение рассчитанных индикаторов по областям за их уровнем на карте Украины и определено особое место Донецкой области в этом распределении.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, современные социально-экономические индикаторы, социальная среда, духовная сфера

Julia Yakovleva. PLACE OF THE DONECK REGION IN SOCIAL-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY. In article on base offered and calculated by author indicator, which characterize the modern level social-economic development of the territory, is analysed existing position social-economic development of the country. The installed dependency of the separate factors, which characterize the social ambience on determined territory, from level of the development its spiritual sphere. It is shown distribution calculated indicator on area for their level on card of the Ukraine and is determined especial place Donetsk area in this distribution.

Keywords: social-economic development, modern social-economic indicators, social ambience, spiritual sphere.

Актуальність. Соціально-економічний розвиток будь-якої території можна певним чином оцінити за допомогою ряду показників та порівняти їх з показниками інших територій. В Україні велика база статистичної інформації, за допомогою якої можна визначити рівень розвитку областей, районів, міст і селищ. Наприклад, на підставі інформаційної бази Державної служби статистики України розраховується індекс регіонального людського розвитку по кожній з областей України. Але на сучасному етапі розвитку суспільства життя змінюється надто швидко, тому частина даних офіційної статистики вже не відображає реального стану розвитку території, але виникло багато нових показників, які слід враховувати, що й обумовлює актуальність даної статті.

Розробленість досліджуваної проблеми.

Питаннями визначення рівня соціально-економічного розвитку територій займалися такі українські та російські вчені: В. Антонюк, О. Амоша, Д. Арзанцев, М. Бандман, Е. Бойченко, В. Василенко, Ю. Гладкий, А. Гранберг, Ю. Забалдіна, В. Лексін,

О. Новікова, Н. Шевчук, А. Шевяков та ін. Питаннями необхідності задоволення потреб в об'єктивній інформації, можливості духовного розвитку людини та врахування при оцінці суспільно-географічного простору ступеня розвитку на певній території не тільки сучасних інформаційних технологій, але й ментальності людей та впливу на їх свідомість релігії займалися І. Єлісеєва, А. Когут, К. Кубенко, К. Немець, Л. Немець, Б. Прохоров, В. Рохчин, К. Хоруженко.

Нерозкрита частина загальної проблеми.

Включення інформаційно-комп'ютерних технологій в усі сфери людської діяльності, домінуюча роль потенціалу науки й техніки в економічному зростанні мають реальний вплив на повсякденне життя людини. Але наразі недостатньо уваги приділяється можливості встановлення певних індикаторів, які визначають ступінь цього впливу на соціально-економічний розвиток території. Також треба зазначити, що при визначенні рівня соціального середовища існує багато чинників, які опосередковано залежать і від рівня релігійності населення регіону, але питанням встановлення цього взаємозв'язку, їх